

# Začeti znova: povratak politične ekonomije komuniciranja

Povod za tematsko številko *Časopisa za kritiko znanosti* o politični ekonomiji komuniciranja je najino spoznanje, da je ta temeljni kritični pristop v komunikologiji v slovenskem raziskovalnem prostoru – posebno na ravni teoretskih utemeljitev in refleksij – komajda prisoten. Čeprav bi nekaj podobnega bilo bržkone mogoče zapisati za številne druge kritične pristope, ki so v mednarodni akademski skupnosti že splošno uveljavljeni in imajo dolgo raziskovalno tradicijo (slovenski znanstveni prostor je navsezadnje izrazito majhen, v svetovnem pogledu pa je pravzaprav irelevanten), se zgodovinski kontekst, v katerem smo se znašli, zdi še posebej zrel za oživitev politične ekonomije komuniciranja.

Preživljamo eno najhujših in najobsežnejših gospodarskih kriz v zgodovini kapitalizma, ki je izjemno močno prizadela tudi Slovenijo; pri tem splošno poročanje medijev ni pripomoglo k njenemu razumevanju ali primernemu razreševanju (gl. Vobič idr., 2014). Poleg tega so visokoleteča pričakovanja, ki so spremljala vzpon novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij (še zlasti interneta in njegovih različnih variacij, od Spleta 2.0 do družbenih omrežij), dokončno tresčila ob tla. Razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij je pripomogel k povečevanju neenakosti, igral podporno vlogo pri obsežni financiaciji in širitvi globalnega kapitalizma (Hamelink, 1983; Schiller, 1999; 2014), okrepil procese občega pobilagovljenja (Amon Prodnik, 2014a), ob vsem tem pa je doseg množičnega (tako ekonomskega kot političnega) nadzorovanja dosegel razsežnosti, ki bi bile v preteklosti nepredstavljive (gl. Amon Prodnik, 2014b; Greenwald, 2014). Geert Lovink (2014) je ob bok nedavnih razkritij o nadzorstvenih praksah Ameriške državne varnostne agencije (*National Security Agency*, NSA) na primer barvito zapisal, da so se vrednote internetne generacije razblinile:

Razsvetljenstvo ne obljublja le novega znanja, temveč tudi uničuje mitologije. Snowdnova razkritja iz junija 2013 označujejo simboličen zaključek obdobja 'novih medijev'. Škandal v zvezi z NSA je odpravil še zadnje ostanke kibernaivnosti in 'problematiko interneta' dvignil na raven svetovne politike. [...] Vse, na kar ste kadarkoli kliknili, je lahko in bo uporabljeno proti vam.

Ob tem zagotovo ni zanemarljivo, da smo v zgodovinskih razmerah, ko se hegemonija in ustaljeni družbeni vzorci na takšen ali drugačen način lomijo; torej v kontekstu sistemske krize legitimnosti [Streeck, 2014]. Legitimnost neoliberalne političnoekonomske ureditve, ki je v globalnem merilu vsaj od začetka devetdesetih let 20. stoletja bila izzvana le v posamičnih primerih lokaliziranih političnih uporov, so omajali gospodarski zlom in množični protesti, ki se v zadnjih letih kontinuirano odvijajo po skorajda vsem svetu. Kljub temu ostajajo prevladujoče politične odločitve osrednjih političnih institucij in akterjev skorajda nespremenjene. Zdi se, da politične in ekonomske elite pri svojih posegih in dejanjih niti ne čutijo več resne potrebe, da bi zanje pridobile demokratično legitimnost pri vladanih. Brez pomisleka so se pripravljene zatekati k različnim oblikam nasilja nad vladanimi, odločitve pa prepuščajo akterjem, ki ne ustrezajo niti minimalnim standardom že tako kastriranega modela liberalne demokracije. Izkazalo se je, če parafrazirava besede Ariela Dorfmana in Armanda Mattelarta [2007: 51], da se je v žametni rokavici kralja vendarle skrivala jeklena pest; oblast obstoječega reda ne ohranja več [ali pa celo ni pripravljena več ohranjati?] na mehak način, ampak se preprosto zateka k brutalnemu nasilju, ohranjanje hegemonije pa je odvečno.

Prav v teh okoliščinah je še toliko pomembnejše, da politično ekonomijo komuniciranja vnovič vzpostavimo kot temelj kritičnega [če že ne celotnega] komunikološkega raziskovanja. Razlog ni le v dejstvu, da kritična komunikologija – s tem pa tudi politična ekonomija komuniciranja – vprašanj, povezanih z mediji, komunikacijskimi sistemi, informacijskimi tehnologijami ali komunikacijsko sfero ne obravnava zaradi njih samih, temveč zaradi njihove konstitutivne vloge, ki bi jo morali igrati v demokratičnih družbah [gl. Andrejevič, 2009: 35]. Še pomembnejši vzrok je: a) v fokusu tega pristopa, ki je odločno usmerjen v proučevanje asimetrijske moči, globokih družbenih razkolov in skrajnih neenakosti v nadzoru nad proizvodnimi sredstvi, ter b) v njegovih temeljnih izhodiščnih značilnosti, ki jih v prevedenih besedilih omenjajo tako Meehanova, Mosco in Waskova kot McChesney, torej v zgodovinski perspektivi, združevanju in preseganju ločnice med teorijo in prakso [t. i. *praxis*], izhajanju iz družbene totalitete in moralni filozofiji oziroma normativnih predpostavkah, zaradi katerih je pristop odkrito političen [prim. Mosco, 2009: 26–36; Murdock in Golding, 2005: 61]. Ta izhodišča so še zlasti pomembna v času globoke krize, saj je skrajni čas, da se domnevno kritični del znanstvene sfere začne zavedati svojega poslanstva in se preneha pretvarjati, da je lahko izločen iz družbenih bojev.

## Zgodovinski razvoj političnoekonomskega pristopa

Formalni začetki politične ekonomije komuniciranja se pojavijo v Severni Ameriki, v petdesetih letih 20. stoletja z Dallasom Smythom in za njim Herbertom Schillerjem, ki sta na razvoj področja bržkone najbolj vplivala [gl. McChesney, 2007: 2. pogl., 31; Meehan, 2004; Mosco, 2009: 5. pogl.]. Smythe je leta 1948 na Univerzi v Illinoisu uvedel prvi univerzitetni predmet z naslovom Politična ekonomija komuniciranja [Smythe, 1994: 43; Smythe v Lent, 1995: 33], v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja pa je objavil še prispevek, naslovljen *O politični ekonomiji komuniciranja* [*On the Political Economy Of Communications*], s katerim je področje dobilo eno prvih znanstvenih utemeljitev. Prispevek je po vsej verjetnosti prvi koherentni prispevek k nastajajočemu področju, v katerem se je avtor neposredno skliceval na politično ekonomijo komuniciranja in področje prvič nedvoumno poimenoval na takšen način. Smythe [1960] je v njem predvideval, da bi raziskovanje politične ekonomije komuniciranja lahko vključevalo komunikacijske politike, povezane s proizvodnjo, z alokacijo, z organizacijo in nadzorom, to pa bi študiju omogočalo tako rekoč neomejeno širino in nabor tematik. V tem času Smythov pristop ni bil dosledno kritičen, ampak se je gibal med formaliziranim institucionalizmom, analizo posameznih politik na področju komunikacij ter mešanico liberalne in kritične teorije.

Razlog za tovrstni Smythov pristop v omenjenem prispevku je treba poiskati v izjemno konfliktnih okoliščinah, ki niso dopuščale radikalnejših odstopanj: na politiko in tudi akademsko

sfero ter raziskovalno dejavnost sta neposredno vplivala hladnovojni antikomunizem in markatistični »lov na čarovnice«, ki ni dovoljeval kritik obstoječe družbene ureditve. Ne glede na zadržanost je po mnenju Janet Wasko (gl. 2005: 28) članek pomenil pomemben korak stran od takrat prevladujočega proučevanja množičnih medijev, ki je bilo skrajno konformistično. Tako pri Smythu kot pri Schillerju je namreč šlo za aktivni upor proti prevladujoči struji administrativne komunikologije (Maxwell, 2003: 26) (in s tem proti obstoječi družbeni ureditvi). Komunikologija je bila namreč vsaj do razvoja in utrditve kritičnih pristopov skoraj povsem podrejena ameriški zunanji politiki in interesom kapitala.

Pozneje, še zlasti v sedemdesetih letih 20. stoletja, sta se političnoekonomski pristop v komunikologiji in področje raziskovanja razvila tudi drugod, posebej v Angliji (npr. westminstrska šola), Zahodni Nemčiji, po preostali Evropi in širše v svetu (gl. mdr. Mosco, 2009). Sami zametki politične ekonomije komuniciranja so povezani z radikalno kritiko modernih (množičnih) medijev in avtorji, ki jih štejemo med predhodnike tega pristopa (gl. Berry, 2010; Berry in Theobald, 2006; Theobald, 2006). Sistematično kritiko medijev in komuniciranja lahko v štiridesetih in petdesetih letih prejšnjega stoletja najdemo že vsaj pri Adornu, Horkheimerju in Innisu, kmalu zatem tudi pri Smythu. Čeprav se kot »legitimni« predhodniki političnoekonomskega pristopa omenjajo predvsem prvi trije avtorji, je za vplive na ta raziskovalni pristop nujno pogledati dlje v zgodovino kritične družbene in komunikološke misli, med drugim h Kniesu, Schäffleju, Bücherju, Sinclairu in posebno h Marxu (prim. Hardt, 2001). Zadnji je predpostavil nekatere neizogibne pojme za ta pristop, obenem pa je ponudil nezanemarljiv vpogled v vlogo kapitala pri tehnoloških in prostorskih spremembah, ki se neposredno dotikajo komunikacije in komunikacijskih sistemov, napisal eno prvih konsistentnih kritik tiska ter postavil teoretske temelje za kritiko politične ekonomije (gl. npr. Hardt, 2001: 2. pogl.; Fuchs, 2011; Marx, 1984; 2012).

V slovenskem raziskovalnem prostoru se na področju komunikologije ne moremo pohvaliti z množico političnoekonomskih študij. Manko je zelo očiten pri teoretskih obravnavah, več je empiričnih analiz, vendar v zadnjem času tudi teh primanjkuje. V slovenskem prostoru sta se resneje s tem področjem teoretsko ukvarjala le Breda Pavlič in Slavko Splichal. Breda Pavlič (npr. 1975; 1976) je o pristopu objavila več prispevkov v sedemdesetih letih 20. stoletja, s temi vprašanji pa se je ukvarjala tudi v magistrski nalogi, ki jo je spisala pod mentorstvom Dallasa Smytha, in v doktorski disertaciji. Leta 1976 je zapisala, da »žal doslej na področju komunikacijskih ved še nimamo konsistentne marksistične teorije, ki bi spodbujala sistematično proučevanje in kritiko dosedanjega razvoja in vloge komunikacijske tehnologije kot bistvene komponente razvoja kapitalističnih proizvodnih odnosov.« (Pavlič, 1976: 29) Pri tem je poudarjala, da se je potreba po tovrstnem pristopu pri analizah komunikacijskih procesov izkazala predvsem na ravni mednarodnih odnosov. Do podobne ugotovitve, namreč da so komuniciranje in komunikacijski sistemi slepa pega zahodnega marksizma, je v svoji kritiki v istem obdobju prišel Smythe (1977). Splichal (1981; 1984; 1993), ki je v pričujoči številki objavil avtorski prispevek, je politični ekonomiji v preteklosti namenil še veliko več raziskovalnega prostora, pri čemer se je med drugim osredinil na vlogo oglaševanja in propagande ter podrobneje proučil (precej abstraktne) teoretske spore v nemškem prostoru.

Največ empiričnega raziskovanja, ki ga je mogoče povezati s politično ekonomijo medijev in komuniciranja, je v slovenskem prostoru nastalo v okviru *Medijske preže* in knjižne zbirke *Media Watch*. Gre predvsem za analize lastniških povezav in monopolizacije v slovenskem medijskem sistemu (gl. npr. Bašič-Hrvatini, Kučič in Petković, 2004), pri katerih gre za izjemno pomembne dokumente časa, ki razkrivajo pogosto tesne povezave med lastniškim vplivom ali politiko in kapitalom. O teh vprašanih sva podrobneje spregovorila z urednico omenjene revije in knjižne zbirke, Brankico Petković, ki te analize vrednoti kot morda najpomembnejši prispevek teh edicij.

## Ohranjanje in prestopanje meja

Avtorji, ki se uvrščajo v pristop politične ekonomije komuniciranja, se strinjajo, da gre za kritičen komunikološki pristop, pri čemer po mnenju Hardta (2004: 71) kritična komunikologija »razkriva odnose moči v proizvodnji znanja in diseminaciji informacij« ter deluje kot zgodovinski akter sprememb. Političnoekonomski pristop se je že od začetkov povezoval z radikalno-kritičnimi in marksističnimi pristopi, kar ostaja zanj značilno še danes,<sup>1</sup> hkrati pa je vstopal v občasno napete, a plodne odnose tudi z drugimi kritičnimi pristopi in emancipatornimi projekti, kot na primeru feminizma v tej številki pokaže Mojca Pajnik.

Med politično ekonomijo in kulturnimi študijami se je v preteklosti razvil konflikt, na trenutke celo polariziran odnos, ki je kulminiral v debatah v devetdesetih letih 20. stoletja, čeprav ju je mogoče dojemati tudi kot komplementarna pristopa (na to med drugim opozarjajo tudi Meehan, Mosco in Wasko v prevedenem besedilu). Osnovne poteze tega konflikta je zaznati že v besedilu političnih ekonomistov Goldinga in Murdocka v tej številki revije, ki je bil prvotno objavljen že leta 1978. V njem poskušata avtorja odgovoriti, v kolikšni meri političnoekonomska raven omejuje obseg delovanja medijskih in kulturnih industrij. Tega vprašanja se v intervjuju, objavljenem v tej številki, vsaj posredno dotakne tudi Waskova, ko omenja, da političnoekonomska raven »po svoje določa prizorišče. Na njem se lahko marsikaj dogaja, ampak s tem so določeni zgradba in parametri«.

Politični ekonomisti vidijo (materialistične) kulturne študije in politično ekonomijo kot komplementarna pristopa (gl. Golding in Murdock, 2005; Babe, 2009), številni politični ekonomisti (mdr. Murdock, Meehan in Mosco) pa v svojem raziskovanju načenjajo tudi tematike, ki bi jih bilo mogoče umestiti v projekt kulturnih študij. S strani kulturnih študij je bila tovrstna potreba po sodelovanju izkazana redkeje, razlog pa je morda tudi politične narave, saj je politična ekonomija komuniciranja odkrito marksističen pristop, ki je kritičen do kapitalizma, kar za osrednji tok kulturnih študij (posebno od devetdesetih let 20. stoletja naprej) ne velja več. Refleksijo »nelagodnega odnosa« med politično ekonomijo komuniciranja in kulturnimi študijami v tej številki podaja Dejan Jontes.

Na politični ravni zagotovo velja omeniti povezovanje politične ekonomije komuniciranja in gibanja neuvršenih, ki je kulminiralo v zahtevah po Novi mednarodni (pozneje: svetovni) informacijski in komunikacijski ureditvi. Problemi gospodarske in kulturne odvisnosti, neenakih tokov menjave med razvitimi in nerazvitimi državami, poblagovljenja informacij in komuniciranja in vpliva multinacionalnih korporacij, ki so jih poudarjali predvsem raziskovalci s področja politične ekonomije komuniciranja, so v sedemdesetih letih 20. stoletja našli odmev pri državah, združenih v gibanje neuvršenih in skupino 77, ki so bile s temi problemi soočene na praktični ravni. Te procese oriševa v najinem prispevku v tej številki in jih dopolniva z intervjujem z Bredo Pavlič, ki je bila v takrat dejavna na obeh področjih: kot kritična raziskovalka in kot zaposlena v generalnem sekretariatu Unesca v času, ko je agresiven napad ZDA in Velike Britanije na to organizacijo začrtal obrise nove svetovne ureditve, ki z deregulacijo globalnih tokov in delovanja multinacionalnih korporacij, šibljenjem politične, gospodarske in kulturne avtonomije držav in poglobljanjem procesov poblagovljenja predstavlja popolno nasprotje prizadevanjem gibanja neuvršenih in skupine 77. Da kljub temu prizadevanja za bolj demokratično in pravično informacijsko in komunikacijsko ureditev niso zamrla, v tej številki dokazuje intervju z Danom Hindom, zagovornikom sicer precej skromnejše reforme medijev po sistemu javnega naročanja. Na bolj splošno področje politične strategije pa v pričujoči številki poseže Marko Ribač, ki v prispevku teoretizira o nujnosti osvoboditve od dela kot nujnem pogoju odpravljanja kapitalizma.

---

<sup>1</sup> Glej na primer Wayne, 2003; Calabrese, 2004; Wasko, 2005: 26; Murdock in Golding, 2005; McChesney, 2007: 45–59; Babe, 2009; Mosco, 2009; Fuchs, 2008, 2011; Wasko, Murdock in Sousa, 2011; Meehan in Wasko, 2013.

## Povratak politične ekonomije komuniciranja

Zdi se, da je v zadnjem desetletju političnoekonomski pristop k družboslovju, s tem pa tudi proučevanju medijev in komuniciranja znova pridobil na teži, čeprav še vedno ostaja relativno marginalen pristop predvsem v smislu institucionalne moči in obsega financiranja tovrstnega raziskovanja. Kljub temu (ali morda prav zato) je pomembno pripomogel k zapolnitvi nekaterih slepih peg glavnega toka komunikološkega raziskovanja.

Zgodovinarji novinarstva so na primer zelo redko raziskovali medijske organizacije kot kraj zaposlitve, okolje dela ali področje boja glede pogojev dela in idej svobode (prim. Hardt in Brennen, 1995; Hardt, 1996; Örnebring, 2010). Vendar so radikalna preoblikovanja medijskih sistemov predvsem po izbruhu velike recesije, ko so se pospešili trendi pavperizacije novičarskega dela, spodbudila številne raziskovalce, da kritično pogledajo tudi na ta vidik in pozornost usmerijo na tipe zaposlitve, višino plač, varnost zaposlitve, nadzor menedžmenta in konflikte na delovnem mestu (npr. McKercher, 2002; Deuze, 2007; 2008; Deuze in Marjoribanks, 2009; Mosco in McKercher, 2009; Ryan, 2009; Deuze in Fortunati, 2011; Reinardy, 2010; Paulussen, 2012; Vobič in Slaček Brlek, 2014). Te raziskave so zapolnile pomembno vrzel v komunikološkem raziskovanju, vendar smo komaj na začetku poti, saj ostajajo številni vidiki novičarskega dela še neraziskani. Opazimo lahko predvsem težnjo po raziskovanju profesionalnih elit – torej predvsem novinarjev in urednikov – medtem ko drugi novičarski delavci, kot so npr. delavci v tisku in distribuciji z redkimi izjemami (npr. Bekken, 1995; Amon Prodnik idr. 2014), ostajajo nevidni celo za kritične pristope. V tej številki objavljena raziskava Borisa Manceta in Maje Breznik o spremembah v kvalifikacijah in delovnih razmerah delavcev v treh panogah produkcijske verige tiska pomembno pripomore k zapolnitvi te vrzeli.

Drugi vidik hude krize tradicionalnih medijskih organizacij je vzpon novih akterjev, kot sta Facebook in Google, ki jima uspeva vsako leto zajeti večji delež oglaševalske pogače. Te spremembe med drugim odpirajo vprašanja o neplačanem delu uporabnikov, poblagovljenju občinstev, spreminjajočem se odnosu med oglaševalci in medijskimi organizacijami ter premikanju meja med javnostjo in zasebnostjo ter z njim povezanimi grožnjami zlorabe osebnih podatkov v namene nadzora in discipliniranja. S temi aktualnimi problemi se ukvarjajo prispevki Anžeta Dolinarja, ki premišlja o konstrukciji subjektivitete skozi spletna socialna omrežja, Petra Sekloče, ki se ukvarja z implikacijami novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij za Marxov zakon o tendenčnem padanju stopnje dobička, in Lee Udovč, ki raziskuje vlogo informacijskih in komunikacijskih tehnologij v zgodovinskih transformacijah kapitalizma.

## Sklep

Raziskovanje informacij in komuniciranja iz perspektive kritične teorije in politične ekonomije je danes izjemnega pomena ne samo zaradi relativne šibkosti teh področij v močvirju administrativnega in do obstoječih družbenih razmer afirmativnega raziskovanja. V zadnjih desetletjih so procesi informatizacije, digitalizacije in konvergence, centralizacije kapitala in njegove horizontalne ter vertikalne integracije, prekarizacije dela in krhanja organiziranih oblik boja delavskega razreda temeljito preobrazili podobo sveta. Za idiličnimi podobami informacijske ali postindustrijske družbe se skrivajo naraščajoča eksploatacija, obsežni procesi akumulacije z razlašanjem in še nikoli videna koncentracija moči v rokah globalne peščice.

Globalna gospodarska kriza, ki jo doživljamo, je v tem pogledu samo kulminacija procesov, ki jih lahko spremljamo že nekaj desetletij. Zato bolj kot kadarkoli doslej potrebujemo kritično teorijo, ki je zmožna zdobiti ideološko fasado akademske apologetike obstoječega, in čedalje močnejše prakse upora in solidarnosti oborožiti s spoznanji, ki si drznejo preverjati tudi same temelje obstoječega družbenega reda.

## Literatura

- AMON PRODNIK, JERNEJ (2014a): *Protislovoja komuniciranja: h kritiki poblagovljenja v politični ekonomiji komuniciranja*. Ljubljana: Založba FDV.
- AMON PRODNIK, JERNEJ (2014b): The brave new social media: contradictory information and communication technologies and the state-capitalist surveillance complex. *Teorija in praksa* 51(6): 1222–1241.
- AMON PRODNIK, JERNEJ, IGOR VOBIČ in ALESANDER SAŠO SLAČEK BRLEK (2014): Blind-spots of political economy of communication: a case study of newspaper delivery labour. Prispevek na EURICOM kolokviju #31: *The Future of Critical Communication and Media Studies*, 3. – 4. oktober, Piran, Slovenija.
- ANDREJEVC, MARK (2009): Critical Media Studies 2.0. *Interactions: Studies in Communication and Culture* 1(1): 35–51.
- BABE, ROBERT (2009): *Cultural Studies and Political Economy: Toward a New Integration*. Lanham, Boulder, New York: Lexington Books.
- BAŠIĆ-HRVATIN, SANDRA, LENART KUČIČ in BRANKICA PETKOVIĆ (2004): *Medijsko lastništvo: vpliv lastništva na neodvisnost in pluralizem medijev v Sloveniji in drugih postsocialističnih državah*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- BEKKEN, JON (1995): Newsboys. V *Newsworkers*, H. Hardt in B. Brennen (ur.), 190–226. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- BERRY, DAVID (2010): Radical Mass Media Criticism, History and Theory. V *The Political Economy of Media and Power*, J. Klaehn (ur.), 319–336. New York, Frankfurt: Peter Lang.
- BERRY, DAVID in JOHN THEOBALD (ur.) (2006): *Radical Mass Media Criticism: A Cultural Genealogy*. Montreal, New York, London: Black Rose Books.
- CALABRESE, ANDREW (2004): Toward a Political Economy of Culture. V *Toward a Political Economy of Culture: Capitalism and Communication in the Twenty-First Century*, A. Calabrese in C. Sparks (ur.), 1–12. Lanham, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- DEUZE, MARK (2007): *Media Work*. Cambridge: Polity.
- DEUZE, MARK (2008): The Changing Context of Newswork. *International Journal of Communication* 2(5): 848–865.
- DEUZE, MARK in LEOPOLDINA FORTUNATI (2011): Journalism without Journalists. V *Online News*, G. Meikle in G. Redden (ur.), 164–177. New York: Palgrave MacMillan.
- DEUZE, MARK in TIMOTHY MARJORIBANKS (2009): Newswork. *Journalism* 12(2): 555–561.
- DORFMAN, ARIEL in ARMAND MATTELART (2007): *Kako brati Jaka Racmana: Imperialistična ideologija v Disneyjevih stripih*. Ljubljana: Maska.
- FUCHS, CHRISTIAN (2008): *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. New York, London: Routledge.
- FUCHS, CHRISTIAN (2011): *Foundations of Critical Media and Information Studies*. New York, London: Routledge.
- GREENWALD, GLEN (2014): *No Place to Hide: Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State*. New York: Metropolitan Books.
- HAMELINK, CEES (1983): *Finance and Information: A Study of Converging Interests*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- HARDT, HANNO in BONNIE BRENNEN (1995): Introduction. V *Newsworkers*, H. Hardt in B. Brennen (ur.), vii–xiii. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- HARDT, HANNO (1996): The End of Journalism. *Javnost – The Public* 3(3): 21–42.
- HARDT, HANNO (2001): *Social Theories of the Press: Constituents of Communication Research, 1840s to 1920s* (2. izdaja). Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- HARDT, HANNO (2004): *Myths for the Masses: An Essay on Mass Communication*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.
- LENT, JOHN A. (ur.) (1995): *A Different Road Taken: Profiles in Critical Communication*. Boulder: Westview Press.
- LOVINK, GEERT (2014): Hermes on the Hudson: Notes on Media Theory after Snowden. *E-flux* 54(4). Dostopno prek: <http://www.e-flux.com/journal/hermes-on-the-hudson-notes-on-media-theory-after->

- snowden (28. januar 2015).
- MARX, KARL (1984): *Cenzura in svoboda tiska*. Ljubljana: Krt.
- MARX, KARL (2012): Produkcijski proces kapitala. V *Kapital: kritika politične ekonomije, Zvezek 1, knjiga 1*. Ljubljana: Sophia.
- MAXWELL, RICHARD (2003): *Herbert Schiller*. Lanham: Rowman and Littlefield.
- MCCHESENEY, ROBERT W. (2007): *Communication Revolution: Critical Junctures and the Future of Media*. New York, London: The New Press.
- MCKERCHER, CATHERINE (2002): *Newsworkers Unite*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- MEEHAN, EILEEN (2004): Moving Forward on the Left: Some Observations on Critical Communications Research in the United States. *Javnost – The Public* 11(3): 19–39.
- MEEHAN, EILEEN in JANET WASKO (2013): In Defense of a Political Economy of the Media. *Javnost – The Public* 1(20): 39–54.
- MOSCO, VINCENT (2009): *The Political Economy of Communication* (2. izdaja). Los Angeles, London: Sage.
- MOSCO, VINCENT in CATHERINE MCKERCHER (2009): Convergence Bites Back. *Canadian Journal of Communication* 31(3): 733–751.
- MURDOCK, GRAHAM in PETER GOLDING (2005): Culture, Communications and Political Economy. V *Mass Media and Society (4<sup>th</sup> edition)*, J. Curran in M. Gurevitch (ur.), 60–83. London: Hodder Arnold Press.
- ÖRNEBRING, HENRIK (2010): Technology and Journalism-as-Labour. *Journalism* 11(1): 57–74.
- PAULUSSEN, STEVE (2012): Technology and the Transformation of News Work. V *The Handbook of Global Online Journalism*, E. Siapera in A. Veglis (ur.), 192–208. Oxford: Wiley-Blackwell.
- PAVLIČ, BREDA (1975): Filmska in TV industrija v službi multinacionalnih družb. *Teorija in praksa* 12(8/9): 824–833.
- PAVLIČ, BREDA (1976): Politično-ekonomski pristop k proučevanju komunikacij. *Teorija in praksa* 13(1/2): 27–30.
- REINARDY, SCOTT (2010): Newspaper Journalism in Crisis. *Journalism* 12(1): 33–50.
- RYAN, KATHLEEN (2009): The Performative Journalist. *Journalism* 10(5): 647–664.
- SCHILLER, DAN (1999): *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Cambridge, London: The MIT Press.
- SCHILLER, DAN (2014): *Digital Depression: Information Technology and Economic Crisis*. Urbana, Chicago, Springfield: University of Illinois Press.
- SMYTHE, DALLAS W. (1960): On the Political Economy Of Communications. *Journalism Quarterly* (Fall): 563–572.
- SMYTHE, DALLAS W. (1977): Communications: Blindspot of Western Marxism. V *Counterclockwise: Perspectives on Communication*, T. Guback (ur.), 266–291. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- SMYTHE, DALLAS W. (1994): Excerpts from Autobiography, Chapter 5 (1937–1948) and Chapter 4 (1948–1963): The Political Economy of Communications. V *Counterclockwise: Perspectives on Communication*, T. Guback (ur.), 266–291. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- SPLICHAL, SLAVKO (1981): *Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo*. Maribor: Založba Obzorja.
- SPLICHAL, SLAVKO (1984): *Mlini na eter*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- SPLICHAL, SLAVKO (1993): Searching for New Paradigms: An Introduction. V *Communication and Democracy*, S. Splichal in J. Wasko (ur.), 3–18. Norwood: Ablex.
- STREECK, WOLFGANG (2014): *Buying Time*. London, New York: Verso.
- THEOBALD, JOHN (2006): The Intellectual Tradition of Radical Mass Media Criticism: A Framework. V *Radical Mass Media Criticism: A Cultural Genealogy*, D. Berry in J. Theobald (ur.), 17–40. Montreal, New York, London: Black Rose Books.
- VOBIČ, IGOR in ALEKSANDER SAŠO SLAČEK BRLEK (2014): Manufacturing consent among newsworkers at Slovenian public radio. *Javnost – the Public* 21(1): 19–36.
- VOBIČ, IGOR, ALEKSANDER SAŠO SLAČEK BRLEK, BORIS MANCE in JERNEJ AMON PRODNIK (2014): Changing faces of Slovenia: political, socio-economic and news media aspects of the crisis. *Javnost* 21(4):

77–97.

WASKO, JANET (2005): Studying the Political Economy of Media and Information. *Comunicação e Sociedade* 7: 25–48.

WASKO, JANET, GRAHAM MURDOCK in HELENA SOUSA (2011): *The Handbook of Political Economy of Communications*. Malden, Oxford: Wiley-Blackwell.

WAYNE, MIKE (2003): *Marxism and Media Studies*. London: Pluto Press.